

KARLOVA

Bulgaristan'da
Osmanlı hâkimiyeti döneminde
kurulan bir şehir.

Bugün Karlovo (1953-1962 yılları arasında Levskigrad) adıyla bilinen şehir Filibe'nin (Plovdiv) 56 km. kuzeyinde, Balkan dağları ile Sredna Gora dağları arasında denizden 445 m. yüksekte kurulmuştur. II. Bayezid döneminde Osmanlı kumandanı ve Şehzade Cem'in (Cem Sultan) lalası Karlozâde (Karlzâde) Ali Bey tarafından XV. yüzyılın başından itibaren çoğunlukla Türk-Yörük nüfusunun yerleştiği bir bölgede tesis edilmiş, adına kurucusuna nispetle Karlova veya Karlova denilmiştir. Tamamı sonradan değiştirilmiş olmakla birlikte Karlova (Gjopsa) vadisindeki tarihî köy isimlerinin dörtte üçü Türkçe'dir.

Bizans-Bulgar Ortaçağı'nda vadiye, XIV. yüzyıldaki savaşlarda tahrip edilen ve 1350'den sonraki kayıtlarda artık zikredilmeyen dağlık Kopsis Kalesi hâkim olmuştur. Fakat kalenin hâtırası Gjopsa şeklinde bölgenin eski isminde yaşatılır. Osmanlılar, burayı önemli bir merkez olan Filibe'nin fethiyle irtibatlı olarak 1370 yılı civarında ilhak etmiş olmalıdır. Bu yörede yeni bir şehrin Ali Bey tarafından kuruluşu hakkında mevcut araştırmalarda çoğu yetersiz kaynaklara dayanan oldukça yanıltıcı bilgiler verilir.

Karlova'nın kurucusu Ali Bey, İtalya'nın eski soylu ailelerinden Toccolari'a mensuptur. Ailenin en meşhur kişisi Yanya'yı başşehir edinerek Epirus'a hâkim olan Carlo Tocco'dur. Onun ölümünden sonra oğullarından bir kısmı Osmanlı hizmetine girerek Üsküp'e yerleştirilmiştir. Karlova'da, şehrin en önemli camisi olan ve günümüzde ayakta kalan Kurşunlu Cami'nin giriş kapısı üzerindeki kitâbede Sultan Murad'ın oğlu Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Cem'in lalası Karloğlu Ali'nin 890 (1485) yılında burayı yaptırdığı belir-

tilir (söz konusu kitâbe ve caminin son durumunu gösteren iki fotoğraf için bk. Undžiev, s. 29). Ali Bey'in, caminin inşasından on yıl sonra Karaman sancak beyi olduğu sırada tanzim ettirdiği vakfiyesinin biri Sofya'da, diğeri Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan iki muahhar nüshasının her ikisi de yanlış olarak 801 (1398-99) tarihini verir, ancak caminin inşasından on yıl sonra kaleme alındığı da kaydedilir (*Turski Izvori za Bălgarskata Istorija*, s. 480-496; Undžiev, s. 32-36). Bu durumda 901 (1495-96) tarihli olması gereken vakfiyede Ali Bey kendisini "sâhibü's-seyf ve'l-kalem" şeklinde nitelendirerek kariyerinin iki yönüne de vurgu yapar. Karlova'nın ortaya çıkışı hakkında ayrıntılı bilgi ihtiva eden en eski tahrir kaydı 923 (1517) tarihlidir (BA, TD, nr. 77, s. 835). Burada yer alan bir kayıta, Karlzade Ali Bey'e "merhum" Sultan Bayezid'in bir cuma camii inşa etmek şartıyla Filibe kadılığına bağlı Suşnica köyünü mülk olarak bağışladığı belirtilir. Bu Karlova şehrinin başlangıcı olmuş, sonradan buna bir hamam, mektep ve kurucusu için bir türbe ilâve edilmiştir. Tahrir defterlerinde diğer adı Şahinköy olarak geçen Suşnica küçük bir yerdi. 370 numaralı *Tahrir Defteri*'ne göre (s. 117) burada dokuz müslüman, otuz Bulgar-hristiyan hânesi mevcuttu. Mahallî tarihçi Christo Fărgov'a göre (*Karlovo minalo*, s. 6) cami Suşnica civarında yerleşim bulunmayan bir araziye inşa edilmişti. Karlova'nın Kopsis harabelerinin yer aldığı alana kurulduğu iddia edilmişse de doğru değildir. Bu kalenin yıkıntıları halen Karlova'nın 6 km. kuzeybatısında, Osmanlı öncesi dönemin güvensizliğini yansıtır bir şekilde yüksek bir dağın yamacında bulunmaktadır. XVI. yüzyılda yeni şehir yavaş bir gelişme gösterdi. Suşnica'yı da içine alarak başlangıçtan itibaren Türk ve Bulgar nüfusun bir arada olduğu, ancak Türk unsurunun ağırlık kazandığı bir yer haline geldi. 1570 yılı tahririnde şehirde yetmiş

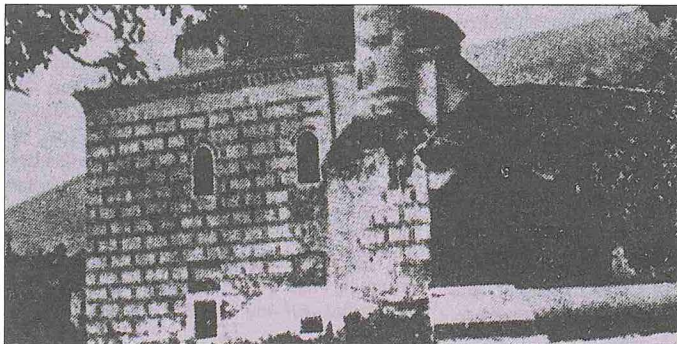

Karlzâde Ali Bey Camii'nin kitabesi

üç müslüman ve 118 hristiyan erkek nüfus vardı. 1595'te 105 müslüman hâne siyle 125 hristiyan hânesinden oluşan toplam 1000'den fazla nüfusu bulunuyordu.

Ali Bey'in vakfının gelir ve giderlerinin kaydedildiği 1166-1167 (1753-1754) yıllarına ait bir muhasebe defteri, Karlova'nın bu sırada fizikî ve ekonomik yönden ne kadar büyüdüğünü gösterir. 923'te (1517) tahsil edilen 5997 akçe, zaman içerisinde enflasyonun büyük artış göstermesine rağmen 1167'de (1754) 369.200 akçeye ulaşmıştı ve bu da büyümenin önemli bir işaretiydi. Bu belge, aynı zamanda vakfın bir parçası olarak Christo Fărgov'un tesbit ettiği, ancak 904 (1499) tarihli vakfiyede mevcut olmayan bir hamamı da ihtiva eder. Cami görevlilerinin sayısı benzer şekilde artarak ondan otuz üçe çıkmıştı ve bunların içinde bir de mektep hocası vardı. 1819'da Papaz Konstantin tarafından kaleme alınan Filibe piskoposluk bölgesinin tavsifine göre Karlova'da dörtte üçü Türk olmak üzere 1000 hâne mevcuttu. XIX. yüzyıl boyunca Bulgaristan'ın hristiyan nüfusu yüksek doğum oranı sebebiyle hızla artarken gerek küçük aile yapısı gerekse 1828-1829 savaşı ile Rus işgali yüzünden müslüman nüfusu hızla gerilemiş ve şehrin nüfus yapısı tersine dönmüştür. 1874-1875'te Felix Kanitz şehirde 1200 Bulgar, 300 Türk ve altmış yahudi hânesi tesbit etmiştir. Şehirde yedi cami, birkaç kilise ile bir sinagog bulunmaktadır.

Bulgarlar'ın 1873'teki "Nisan isyanı" Karlova'da sert bir şekilde bastırılmıştır. 1877-1878'deki Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından müslümanların çoğu şehirde kalmış, ancak Ali Bey Camii'ne el konulmuş ve bir müddet kiliseye çevrilmiştir.

Karlzâde
Ali Bey
Camii -
Karlova /
Bulgaristan

KARLUKLAR

Orta Asya tarihinde
önemli roller oynayan
bir Türk boyu.

Çinliler'in Ko-lo-lu, Ka-la-luk; müslümanların Halluh, Harluh, Harlıg; Tibetliler'in Garlog; Soğdlar'ın Grr-wgt ve Moğollar'ın Har-lu-ut şeklinde kaydettikleri **karluk** kelimesinin "kar yığını" veya "karışmış" anlamında olduğu ileri sürülmektedir (İA, XII/2, s. 186). Karluklar Çin kaynaklarına göre Göktürk Federasyonu'nun önemli gruplarından birini oluşturuyor ve Beşbalık'ın kuzeybatısında, daha yoğun biçimde de Altay dağlarının batısında Kara İrtiş nehriyle Tarbagatay yöresinde yaşıyorlardı.

627 yılı dolaylarında Batı Göktürk Kağanlığı'na isyan ederek isimlerini duyan Karluklar, Çin İmparatorluğu'nun 656'da üç koldan başlattığı büyük taaruzda ise Batı Göktürk Kağanı A-shih-na Holu'yu desteklediler; ancak onunla birlikte mücadeleyi kaybettiler. 665 yılından itibaren tekrar toparlanan Karluklar, Çin İmparatorluğu'na tâbi Doğu ve Batı Göktürkler'e bağlı olmaksızın bağımsız yaşamaya başladılar; evvelce "kül erkin" unvanını taşıyan şefleri bundan sonra "yabgu" unvanını aldı. Bir ara Asya'daki bütün Türkler'i birleştirmeye çalışan İkinci Göktürk Devleti Hükümdarı Kapgan Kağan'ın yönetimine giren Karluklar 711 ve 714 yıllarında isyan ettiler. Fakat Çinliler'in tahrikleriyle meydana gelen olaylarda çok zarar gördüler ve geçici olarak Çin İmparatorluğu'nun Beşbalık eyaletine bağlandılar. Bilge Kağan döneminde ise (716-734) tekrar Göktürk hâkimiyetini benimsediler. Bunda, akrabalık tesisi yoluyla boyları devlete kazanma politikası takip eden Bilge Kağan'ın çabalarının büyük rolü olmuştur. Bilge Kağan'ın ölümünden sonra Karluklar, Basmıllar'la birlikte İkinci Göktürk Devleti'nin yıkılmasında (745) ve Uygur Devleti'nin kurulmasında etkili oldular. Karluk şefi Uygur Kağanlığı'nın kurucusu Kutluğ Bilge Kül'ün emrine girdi ve ondan "doğu yabgusu" (sol yabgu) unvanını aldı.

Beşbalık civarında oturan bir grup Karluk ise başlarına Tun Pi-chia (Tun Bilge) adlı bir yabgu seçerek bağımsız hareket etmeye başladılar. Ancak Moyeñçor Kağan'la başa çıkamayarak batıya doğru çekildiler ve bu arada Talas Savaşı'nda (751) Çinliler'in karşısında müslümanla-

rın tarafını tutarak zafer kazanmalarına yardımcı oldular. Daha sonra da yıkılma sürecine giren Kara Türgiş Kağanlığı'nın iki büyük idare merkezi Tokmak ve Talas'ı zaptederek 766 yılında burada başşehri Balasagun yakınlarındaki Kara-ordu olan bir devlet kurdular. Arslan İl Türgü'ün kurduğu bu devlet başlangıçta Isık Göl'den Taraz'a kadar uzanan bir sahayı kapsıyordu; IX. yüzyılda ise büyük bir gelişme gösterdi ve Taşkent, Fergana ve Kâşgar'ı ilhak ederek sınırlarını Siriderya nehrine kadar genişletti. 840'ta Uygur Kağanlığı'nın yıkılması üzerine kendini Göktürkler'in halefi kabul eden Karluk Hükümdarı Bilge Kül Kadir Kağan "Kara Han" unvanını aldı. Böylece Karluk Devleti değişiklik geçirerek aynı zamanda ilk Türk-İslâm devleti olan Karahanlılar'a dönüştü. Tarihte Karahanlılar'ın temelini oluşturmak gibi önemli bir rol oynayan Karluklar, Gazneli Mahmud'un babası Sebük Tegin'in doğduğu Barsgan (Barshan) şehrinin o çağdaki hâkimleri olmaları sebebiyle Gazneliler'in kuruluşunda da büyük rol oynadılar.

Karluk Devleti kurulduğu sıralarda Amuderya'nın dirseğindeki Yukarı Toharistan bölgesinde bir de bağımsız Karluk yabguluğu bulunuyordu. İlk İslâm akınları sebebiyle kaynaklarda önemli bir yer tutan bu yabguluğun ne zaman sona erdiği tesbit edilememektedir. Ancak daha sonraki asırlarda onların bir kol halinde Hindistan'a ve yine ayrı bir kol halinde Sistan bölgesine göçtükleri bilinmektedir.

1141'de Selçuklular'la Karahıtaylar arasında cereyan eden ve Selçuklular'ın yıkılmasına zemin hazırlayan Katvân savaşı, Sultan Sencer'den kaçan ve Karahıtay Gürhanı Ye-lü Ta-şi'ye sığınarak onu savaşa kışkırtan Karluklar sebebiyle meydana gelmiştir. Yine Karluklar, Hârizmşahlar'la Karahıtaylar arasında da birçok anlaşmazlığa sebep olmuşlardır. Karluklar Moğol hâkimiyeti döneminde de kendilerini gösterdiler. Altay dağlarının batısında yaşayan Karluklar'dan 756-757 yıllarında göç etmeyip kalanlar zamanla nüfuslarının artması sonucu Karahıtaylar döneminde I. Arslan Han'ın liderliğinde Kayalık Karluk beyliğini kurdular. Moğol istilâsı başladığı yıllarda bu beyliğin başında Karahanlılar'a tâbi II. Arslan Han vardı. Beylik daha sonra Cengiz Han'a itaat arzetti ve onun zamanında bazı Karluklar Moğol devlet yönetiminde görev aldılar. 1259 yılına kadar yarı bağımsız olarak adı anılan bu beylikten daha sonraları hiç

Cami müslümanlara geri verilince tahrip edilmiş olan revakları bugünkü haliyle yeniden yaptırılmıştır. 1878'den sonra Karlova nüfusu Bulgar göçmenlerin akını ve müslümanların nüfusunun yavaş yavaş azalması sebebiyle tekrar değişmiştir. 1934'te Bulgarlar tarafından yapılan nüfus sayımına göre 5835 Bulgar nüfusuna karşı 1615 Türk mevcuttu. İki hâne dışında yahudilerin tamamı göç etmişti. Osmanlı döneminde Karlova'nın geçim kaynakları büyük oranda gülyağı üretimiyile bazı tekstil ürünleri, altın işlemeciliği (1806'da kırk altı kuyumcu) ve deri imalatından oluşmaktaydı. Günümüzde bunlara bazı hafif sanayi kolları eklenmiştir. Ahşap ve kerpiçten yapılmış, bugüne ulaşan kitabesine göre 1881-1882'de yeniden inşa edilmiş küçük bir camisi de bulunan müslüman bir toplulukla birlikte 1981'de Karlova'nın nüfusu 30.000'i aşmıştı. Karlızâde Ali Bey Camii 1966-1967'de restore edilmiş ve bir müddet sanat galerisi olarak hizmet vermiş, günümüzde ise korumaya alınmış olup harap durumda bulunmaktadır. Ali Bey'in hamamı ile türbesi 1960'ların başında ortadan kalkmıştır. Bugünkü bilgilere göre 35.000 dolayında nüfusu olan Karlova'daki müslüman cemaatin çoğu Türkçe konuşan Çin-geneler'den oluşmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 77, s. 835; nr. 370, s. 117; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi II*, s. 511; F. Kanitz, *Donau-Bulgarien und der Balkan*, Leipzig 1882, II, 134; K. Jireček, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Prag-Wien 1892, s. 435; C. F. Färgov, *Karlovo, minalo, segašno i badešte*, Sofia 1931, tür.yer.; V. Aleksandrov, *Iz Istorijata na Grad Karlovo*, Sofia 1938, tür.yer.; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 394, Vakfiyeler kısmı, s. 226-231; D. Sugarev, *Karlovski Dvorove pres Epohata na Văzraždaneto*, Sofia 1956, tür.yer.; F. Babinger, "Beiträge zur Geschichte von Qarly-eli Vornehmlich aus Osmanischen Quellen", *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, München 1962, I, 370-377; Gălăb Gălăbov, "Turetskie Dokumenti po Istoriî Goroda Karlovo", *Vostoçnie Istoçniki po Istoriî Narodov Yugo-Vostoçnoi i Tsentralnoj Evropi* (ed. A. S. Tveritinova), Moskva 1964, s. 162-184 (with publication in original text of five highly important documents from 1632 and 1868); *Turski Izvori za Bălgarskata Istoriya* (ed. B. Nedkov), Sofia 1966, II, 480-497; D. Popov, *Arhitekturnoto Nasledstvo na Karlovo*, Sofia 1967, tür.yer.; I. Undžiev, *Karlovo, Istoriya na grada do Osvoboždenieto*, Sofia 1968, tür.yer.; "Karlovo", *Geografski Reçnik na Balgarija* (ed. N. Mičev), Sofia 1980, s. 243-244; I. Dzhambov, *Srednovokonnata krepost kraj Sopot [Kopsis]*, Plovdiv 1991; "Karlovo", *Kratka Balgarska Enciklopedija* (ed. V. Georgiev), Sofia 1964, II, 631-632; "Karlovo", *Enciklopedija Balgarija* (ed. V. Georgiev), Sofia 1982, III, 353-354.

MACHIEL KIEL